

6. Мельничук М. И. Воспитание детей дошкольного возраста в трудовой деятельности (на материале дошкольных учреждений Украины конец XIX – 30-е г.г. XX столетия) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Мельничук Миля Ивановна. – К., 1995. – 215 л.

7. Попиченко С. С. Развитие теории и практики дошкольного воспитания в Украине (конец XIX- начало XX ст.) : дис... канд. пед. наук : 13.00.01 / Попиченко Светлана Сергеевна. – Умань, 1998. – 197 л.

8. Раскин Д. И. Классификация историко-педагогических источников / Д. И. Раскин // Историкографические и методологические проблемы изучения истории отечественной школы и педагогики : сб. науч. тр. / под ред. Э. Д. Днепров и О. Е. Кошелевой. – М., 1989. – С. 85–98.

Аннотация

Е.Б.Антыпин

Характеристика историографии и источниковой базы исследования проблемы преемственности в трудовом воспитании детей дошкольного и младшего школьного возраста (конец XIX - 30-е годы XX века)

В статье представлена характеристика историографии и базы источников исследования проблемы преемственности в трудовом воспитании детей дошкольного и младшего школьного возраста в отечественной педагогической мысли (конец XIX – 30-е годы XX столетия). Раскрыты основные подходы к классификации историографии и базы источников, поданы результаты авторского поиска. Охарактеризованы хронологические границы историко-педагогического исследования и выделены группы источников: литературные (справочные, научные, публицистические), архивные (нормативные документы, первичная документация, вторичная документация, личные документы, мемуары, статистические материалы). Выделены ключевые аспекты изучения представленной проблемы.

Ключевые слова: преемственность, трудовое воспитание, источник исследования

Summary

Ye.B.Antypin

Characteristics of Historiography and Source Base of Research of the Problem of Succession in Labour Education of Children of Preschool and Junior School Age (End of the XIX Century – 1930-s)

The article shows characteristics of historiography and source base for the research of continuity in labor education of preschool and primary school children in the national educational thought (end of XIX – 30-th years of XX century). The common ideas of classification of historiography and the source base is shown. Submitted the characteristics of chronological limits of historical and pedagogical problem. Underlined the groups of sources: literal (reference, scientific, journalistic), archival (regulations, original documentation, secondary documentation, personal documents, memoirs, statistical materials). Pointed out the key aspects of researching of represented problem.

Key words: continuity, labor education, the source of research.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК 37:39.4.377.36(001)

Н.Б.АНТОНЕЦЬ,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник
(м.Київ)

Особливості розвитку мережі загальноосвітніх навчальних закладів на звільненій від німецької окупації території УРСР: до питання про джерела дослідження

Автор розглядає як джерельну основу для дослідження особливостей розвитку мережі загальноосвітніх навчальних закладів на звільненій від німецької окупації території Української РСР у період продовження військових дій на фронтах Другої світової війни статті, що були опубліковані у відновленій у травні 1944 р. газеті «Радянська освіта». Зокрема, увага приділяється налагодженню діяльності початкових, неповних середніх і середніх шкіл, дитячих будинків, спеціальних шкіл, а також створенню мережі шкіл робітничої і сільської молоді, запровадженню у містах роздільного навчання хлопців та дівчат та створенню у цьому зв'язку чоловічих та жіночих навчальних закладів.

Ключові слова: газета «Радянська освіта», початкова школа, неповна середня школа, середня школа, школи робітничої молоді, школи сільської молоді, роздільне навчання, дитячі будинки.

У наступному 2014 році народ України буде відзначати 70-річчя від дня звільнення своєї території від німецької окупації. І оскільки в 1944-1945 рр. військові дії на фронтах Другої світової війни ще продовжувалися, жителі українських міст та сіл поєднували допомогу фронту із відновленням зруйнованого народного господарства. Важливою складовою цієї відбудовчої праці було налагодження мережі загальноосвітніх навчальних закладів. Так, уже в 1943-1944 навчальному році у республіці діяло 12802 школи, у наступному році їх число зросло до 25931 (у

тому числі 15241 початкова, 8580 неповних середніх і 2110 середніх шкіл) [5, 724]. Проте перед освітянами стояло завдання не просто відтворити галузь у її довоєнній структурі, а побудувати таку мережу різних типів шкіл (у тому числі і нових), яка відповідала б зміненним обставинам життя. І хоча досить часто початок створення післявоєнної системи освіти в Українській РСР асоціюється з 1945 роком, тобто роком закінчення війни, вигоди багатьох тодішніх освітніх тенденцій необхідно шукати на рік-два раніше.

Варто зауважити, що одним із найцікавіших джерел дослідження історико-педагогічних процесів є педагогічна преса. Саме аналізу її сторінок присвятили свої публікації І.Зайченко, С.Лобода, О.Міхно, Е.Панасенко, Н.Побірченко, А.Пугач, С.Філоненко та ін. Однак здебільшого увагу дослідників привертають педагогічні журнали як ті видання, де концентрується наукова думка. Інформаційний резерв педагогічних газет, на наш погляд, використаний науковцями значно менше. Разом з тим ці часописи, завдяки своїй специфіці, можуть слугувати відправною точкою для кращого розуміння певної епохи. У зв'язку з цим, метою статті вважаємо огляд публікацій органу Народного комісаріату освіти УРСР і ЦК профспілки працівників початкових та середніх шкіл України газети «Радянська освіта», вихід якої відновився в Києві 11 травня 1944 р., для з'ясування особливостей розвитку мережі загальноосвітніх навчальних закладів на звільненій від німецької окупації території УРСР.

Аналіз вміщених у газеті «Радянська освіта» в 1944 р. матеріалів, зокрема, свідчить, що значна їх частина присвячена таким насущним в умовах війни питанням життя, як відбудова шкільних приміщень, забезпечення їх паливом, відновлення фонду підручників, створення педагогічних колективів тощо. Проте водночас у роки війни було видано ряд принципових урядових постанов, які суттєво вплинули на всю організацію навчання та виховання школярів. Так, було затверджено «Правила для учнів», введено роздільне навчання хлопчиків та дівчат, здійснено перехід до п'ятибальної цифрової системи оцінювання знань і поведінки учнів, ліквідовано практику соціалістичного змагання в навчальній роботі, запроваджено військово-фізичну й допризовну підготовку, Радою народних комісарів СРСР прийнято постанову «Про заходи до поліпшення якості навчання в школі», що запроваджувала обов'язкові випускні екзамени для учнів, які закінчували початкову та семирічну школу, та екзамени на атестат зрілості для випускників середньої школи [7]. Ці заходи та постанови також опинилися в центрі уваги редакції «Радянської освіти».

Так, 2 серпня 1943 р. постановою Ради народних комісарів РРФСР були затверджені «Правила для учнів» [6, с.178], а у грудні того ж року аналогічний документ було схвалено урядом Української РСР. Правила склалися з 19 пунктів і регламентували поведінку школярів у школі та поза нею. Вже у першому номері відновленої газети «Радянська освіта» знаходимо статтю тодішнього народного комісара освіти УРСР П.Тичини «За культуру та дисципліну в школі», в якій автор підкреслював актуальність прийняття «Правил для учнів». «Цим знаменним документом, – зазначав нарком освіти, – кладеться край різнобою у вимогах до поведінки учня. В ньому чітко і сконденсовано визначені основні моменти виховної роботи, здійснити яку покладено на нашу школу. «Правила для учнів» це єдина програма формування морального обличчя підростаючого покоління, єдині вимоги до життя й поведінки учнів. Їх призначення – скерувати на правильне річище запальну юну вдачу, нестримну допитливість, іскрометну енергію наших дітей, юнаків і юнок, прищепити їм позитивні, культурні навички громадської поведінки, навички свідомої дисципліни» [12].

У наступному номері часопису тему продовжив директор Українського науково-дослідного інституту педагогіки, заслужений діяч науки, професор С.Чавдаров. У статті «Єдині вимоги до учнів» Сава Христофорович, також підкреслюючи важливість прийняття правил, зокрема, писав, що для школярів вони є вимогами не тільки вчителів, а й вимогами радянської держави, вимогами всього радянського народу [13].

8 вересня 1943 р. Рада народних комісарів СРСР прийняла постанову, згідно з якою Радам народних комісарів союзних республік пропонувалося з 1944/45 навчального року запровадити в початкових, неповних середніх та середніх школах обов'язкове навчання з семирічного віку [6, 120]. Цей захід завдяки звільненню місць для прийому молодших зазначеного віку дітей у існуючі дошкільні заклади та завдяки організації шкільного життя всіх семиліток надавав можливість матерям активніше працювати на виробництві. Водночас учні неповних середніх (тобто семирічних) шкіл віднині завершували навчання не в 15, а в 14 років і раніше починали свою трудову діяльність. Ці обставини в умовах воєнного часу мали надзвичайно велике значення.

Хоча, як зазначала у статті «До питання про семилітків» О.Слуцька, «роки війни з інтенсивною працею дорослих для фронту зробили семилітка цілком рівноправним членом сім'ї, що виконує багато практичних завдань» [10], поповнення контингенту школярів дітьми семирічного віку вимагало від педагогів певної перебудови процесу навчання. Обставини ускладнювалися тим, що в 1-й клас у вересні 1944 р. одночасно пішли діти семи та восьмирічного віку. Редакція газети

«Радянська освіта» досить активно намагалася допомогти учителям пристосуватись до ситуації і висвітленням досвіду практиків, і публікацією рекомендацій науковців. Так, звертають на себе увагу публікації старшого наукового співробітника відділу психології Українського науково-дослідного інституту педагогіки Н.Балацької «Особливості в навчанні семилітків» (18 серпня) та «До питання про семилітків» (6 жовтня). Зокрема, відповідаючи на питання завідувача учбовою частиною Чупахівської середньої школи Охтирського району Сумської області тов. Незабитовського, чи доцільно розділяти учнів 1-го класу на окремі групи з семилітків та восьмилітків, Н.Балацька відповідала на сторінках газети, що ці діти мають різні вікові особливості і вчителю значно легше буде їх враховувати, якщо, при наявності достатньої кількості першокласників, вони будуть навчатися в різних класах. Це надасть можливість краще здійснювати віковий та індивідуальний підхід до дітей, вчитель менше відчуватиме труднощі в методичній побудові уроку. «Якщо, – зазначала автор статті, – окремого класу семилітків не можна організувати через недостатню кількість дітей, то можна з'єднати в один клас семилітків і восьмилітків. Коли в класі переважають семилітки, вчителів в своїх поясненнях, в доборі матеріалів, в методиці викладання треба орієнтуватися на семилітків, даючи дітям восьмилітнього віку додаткові, важчі, складніші завдання. Коли дітей семилітнього віку менше половини класу, то слід і в цьому випадку орієнтуватися на них, але організовуючи самостійні роботи, підготовляти окремі варіанти завдань для дітей-восьмилітків, щоб не тримати їх на легкому учбовому матеріалі.

В тому ж випадку, коли семилітні діти в класі – окремі одиниці, вчитель орієнтується на основний склад класу. Підбирає загальний для всіх матеріал, одночасно приділяє постійну увагу дітям-семиліткам, допомагає в їх самостійній роботі, частіше звертається до них із запитаннями, частіше перевіряє їх» [1].

Про розвиток диференційних підходів до учнів на рівні держави свідчила постанова Ради народних комісарів СРСР «Про запровадження роздільного навчання хлопців і дівчат у 1943/44 навчальному році в неповних середніх і середніх школах обласних, крайових міст, столичних центрів союзних і автономних республік та великих промислових міст», яку було прийнято 16 липня 1943 р. У постанові зазначалося, що спільне навчання хлопців та дівчат у середній школі створює труднощі під час роботи з учнями різних статей, оскільки важко повною мірою врахувати різні особливості їх фізичного розвитку, підготовки до праці та військової справи, забезпечити потрібну дисципліну. У зв'язку з цим з 1 вересня 1943 р. у країні запроваджувалося роздільне навчання хлопців та дівчат в 1-10 класах вказаних міст, для чого організовувалися окремі чоловічі та жіночі школи [6, с.177]. Відображуючи таку зміну у шкільному житті, редакція газети «Радянська освіта» опублікувала низку матеріалів, які висвітлювали перший досвід нових шкіл. Серед статей на цю тему у номері від 30 червня знаходимо, наприклад, допис Н.Шевченко «Перші кроки роздільного навчання (з досвіду 61-ої жіночої школи м. Києва)». Підтримували роздільне навчання і науковці. Так, автор статті «Військово-фізична підготовка в школі» старший науковий співробітник Українського науково-дослідного інституту педагогіки Ф.Тамуріді стверджував, що запровадження роздільного навчання хлопців і дівчат є позитивним фактором, який сприяє кращій, більш диференційованій постановці військово-фізичного виховання та навчання [11].

Принагідно зауважимо, що співробітники Українського науково-дослідного інституту педагогіки, який у січні 1944 р. переїхав з Харкова до Києва (нині Інститут педагогіки НАПН України), відразу стали активними авторами газети «Радянська освіта». Окрім вже згаданих публікацій С.Чавдарова, Н.Балацької, Ф.Тамуріді на сторінках часопису можна прочитати статті завідуючого відділом педагогіки, професора М.Даденкова «Теоретична основа радянської педагогіки» (23 черв.), завідувача відділом математики, заслуженого діяча науки УРСР, професора Ол.Астряба «Успішність з математики» (21 лип.) та «Вивчення арифметики» (6 жовт.), наукового співробітника М.Дегтярьової «Геометричні виміри» та інші матеріали науковців цієї установи.

Жіночі та чоловічі школи були не єдиними новими типами шкіл у мережі загальноосвітніх навчальних закладів того періоду. Як відомо, в наслідок німецької окупації народне господарство Української РСР фактично було повністю зруйновано. Оскільки значна частина дорослого населення перебувала на фронті або в евакуації, відбудова народного господарства великою мірою лягла на плечі підлітків. Це породжувало необхідність створення спеціальної системи шкіл, що були б призначені для навчання та виховання молоді, яка задіяна на виробництві та сільському господарстві.

Початком створення такої системи стала ухвала у липні 1943 р. Радою Народних Комісарів СРСР постанови «Про навчання підлітків, які працюють на підприємствах». Згідно з цією постановою місцеві Ради повинні були з 1 жовтня 1943 р. створювати в звільнених містах та робітничих селищах загальноосвітні школи для навчання підлітків, які працювали на виробництві та бажали без відриву від роботи продовжити свою освіту [6, с.389]. У зв'язку з тим, що в школах для підлітків виявився значний контингент дорослих, РНК СРСР перейменував їх у 1944 р. у школи

робітничої молоді. Школи робочої молоді були двох типів: семирічні – у складі 5-7 класів і середні – у складі 8-10 класів. Основною формою занять у цих школах була класно-урочна, яку доповнювали консультації для учнів, котрі потребували допомоги. Наприкінці навчального року в 5-10 класах проводилися перевідні та випускні экзамени. Свідоцтво, яке отримувалося після закінчення 7 класу школи робітничої молоді, давало право вступу у середні спеціальні навчальні заклади, а атестат зрілості – у вищі навчальні заклади.

Редакція «Радянської освіти» регулярно інформувала про здобутки та проблеми шкіл робітничої молоді. Так, завдяки публікаціям в газеті сучасний читач може довідатися, що вже восени 1944 р. у Києві було організовано 13 таких навчальних закладів, на Дніпропетровщині – 19, у Ворошиловградській області – 13. Проте майже всі вони мали складнощі у своїй роботі через необлаштованість приміщень, проблеми із вчительськими кадрами, а також через велику кількість бажаючих навчатись. Наприклад, в Алчевську міський відділ народної освіти планував організувати школу на 80 чоловік, а до неї подали заяви про вступ 1400 особи [4].

1 вересня 1944 р. газета інформувала своїх читачів про зміст наказу народного комісару освіти УРСР П.Тичини «Про організацію вечірніх шкіл колгоспної молоді». У цьому наказі нарком зобов'язав завідуючих обласних відділів народної освіти до 10 вересня визначити кількість таких шкіл у кожному районі, а там, де буде мало учнів, відкрити вечірні класи. Тривалість навчального року у вечірніх школах селянської молоді встановлювалася з 1 листопада по 1 травня по 20 тижневих годин (5 днів по 4 години). Також газета сповіщала, що Народний комісаріат освіти розіслав на місця положення про вечірні школи колгоспної молоді, яке було затверджене Радою народних комісарів СРСР. Відповідно до нього ці навчальні заклади створювалися двох типів: початкові в складі 1-4 класів і семирічна в складі 1-7 класів. До них приймалася молодь та підлітки з 14 років, навчання для хлопців та дівчат було спільним і проводилося без відриву від сільськогосподарських робіт [2].

Багато уваги приділялося в газеті і темі допомоги дітям-сиротам. Друкувалася інформація про відновлення роботи дитячих будинків, створення дитячих прийомників-розподільників, спеціальних ремісничих шкіл, відкриття суворівських училищ. Уже на початку 1943 р. в Україні діяло 217 дитячих будинків, що охоплювали понад 21 тисячу дітей [8]. Необхідно було не тільки забезпечити дитячі будинки паливом, продуктами харчування, одягом, взуттям, посудом тощо, а й облаштувати при них майстерні, де вихованці здобували різні спеціальності [3].

Знаходимо на сторінках часопису і інформацію завідуючого відділом спеціальних шкіл Народного комісаріату освіти УРСР І.Рибалко. У ній сповіщається, що на початок вересня 1944 р. у республіці було відновлено 36 спеціальних шкіл (25 шкіл для глухонімих, 4 – для сліпих і 7 – для розумово відсталих), які охоплювали понад 2000 дітей. Проте ця кількість навчальних закладів, безумовно, не задовольняла дійсні потреби відповідного контингенту населення [9].

Підбиваючи підсумки часткового огляду публікацій на сторінках «Радянської освіти», можна стверджувати, що це періодичне видання є важливим джерелом дослідження багатьох історико-педагогічних проблем, до числа яких входить і особливості розвитку мережі загальноосвітніх навчальних закладів в Українській РСР. Комплексне дослідження різних періодів цього розвитку на базі матеріалів часопису, на наш погляд, може стати важливою і цікавою науковою розвідкою.

Список використаних джерел та літератури:

1. Балацька Н. До питання про семилітків / Н. Балацька // Радянська освіта. – 1944. – 6 жовт.
2. Вечірні школи колгоспної молоді : В Наркоматі УРСР // Там само. – 1 верес.
3. Дитячим будинкам – нашу увагу та піклування // Там само. – 6 жовт.
4. Доленко М. Створити умови школам робітничої молоді / М. Доленко // Там само. – 6 жовт.
5. Зайченко І. В. Історія педагогіки : у 2 кн. : навч. посіб. [для студ. вищих навч. закл.] / І. В. Зайченко. – К. : Слово, 2010. – Кн. 2 : Школа, освіта і педагогічна думка в Україні. – 1032 с.
6. Народное образование в СССР. Общеобразовательная школа : сб. документов. 1917-1973 гг. / сост. А. А. Абакумов, Н. П. Кузин, Ф. И. Пузырёв, Л. Ф. Литвинов. – М. : Педагогика, 1974. – 560 с.
7. Підсумки роботи шкіл за 1943-1944 навчальний рік та чергові завдання в справі навчання та виховання дітей в умовах Вітчизняної війни : з доповіді Народного Комісара освіти УРСР академіка П. Г. Тичини на Республіканській нараді активу працівників шкіл і органів народної освіти УРСР // Радянська освіта. – 1944. – 28 лип.
8. Повсякденно піклуватися про дітей фронтовиків та сиріт // Там само. – 5 серп.
9. Рибалко І. Прискорити поновлення спеціальних шкіл / І. Рибалко // Там само. – 29 верес.
10. Слущька О. До питання про семилітків / О. Слущька // Там само. – 22 верес.
11. Тамуріді Ф. Військово-фізична підготовка в школі / Ф. Тамуріді // Там само. – 16 черв.
12. Тичина П. За культуру та дисципліну в школі / П. Тичина // Там само. – 11 трав.
13. Чавдаров С. Єдині вимоги до учнів / С. Чавдаров // Там само. – 18 трав.

Анотація
Н.Б.Антонець

Особенности развития сети общеобразовательных учебных заведений на освобождённой от немецкой оккупации территории УССР: к вопросу об источниках исследования

Автор рассматривает в качестве источника для исследования особенностей развития сети общеобразовательных учебных заведений на освобождённой от немецкой оккупации территории Украинской ССР в период продолжения военных действий на фронтах Второй мировой войны статьи, опубликованные в возобновлённой в мае 1944 г. газете «Радянська освіта». В частности, внимание уделяется налаживанию деятельности начальных, неполных средних и средних школ, детских домов, специальных школ, а также созданию сети школ рабочей и сельской молодёжи, введению в городах раздельного обучения мальчиков и девочек и созданию в этой связи мужских и женских учебных заведений.

Ключевые слова: газета «Радянська освіта», начальная школа, неполная средняя школа, средняя школа, школа рабочей молодёжи, школы сельской молодёжи, раздельное обучение, детские дома.

Summary
N.B. Antonets

Features of Development of the System of Secondary Schools Educational Establishments on Liberated from German Occupation Territory of the Ukrainian SSR: to the Question about the Sources of Research

In the article materials which were published in the restored in May 1944 the newspaper «Soviet education» are examined, as sources base, for research of features of development of the system of general educational institution on liberated from German occupation territory of Ukrainian SSR in the period of continuation of military operations on fronts of Second world war. In particular, attention is spared to adjusting of activity of primary, middle and secondary schools, child's houses, special schools, and also to network of schools of working and rural young people, introduction in the cities of separate studies of boys and girls and creation in this connection of masculine and womanish educational institution.

Key words: newspaper «Soviet education», primary school, incomplete middle school, middle school, schools of working young people, schools of rural young people, separate studies, child's houses.

Дата надходження статті: «10» жовтня 2013 р.

УДК 371:39

З.Р.АСАНОВА,
кандидат педагогічних наук
(м. Сімферополь, АР Крим)

Джерельна основа досліджень з етнопедагогіки кримськотатарського народу

У статті визначено джерельну основу досліджень з етнопедагогіки кримськотатарського народу. Автор виділяє такі джерела, як: 1) наукові роботи з етнопедагогіки кримських татар; 2) збірники кримськотатарського фольклору; 3) праці давньотюркських письменників і мислителів, вчених-енциклопедистів Сходу; релігійних мислителів мусульманського світу і священну книгу мусульман – Коран; 4) твори кримськотатарських поетів і письменників; 5) нотатки і дослідження державних діячів, етнографів, мандрівників, істориків, культурологів і філологів про культуру кримських татар; 6) праці педагогів-класиків про народне виховання; 7) сучасні етнопедагогічні, педагогічні та психологічні дослідження.

Ключові слова: джерела досліджень, етнопедагогіка кримськотатарського народу.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Кримські татари, з часу масового повернення на батьківщину після депортації 1944 р., намагаються вирішити першочергові проблеми, які пов'язані з адаптацією народу до нових умов життєдіяльності, відродженням втрачених та створенням нових культурних цінностей. Подальшому розвитку належить і система освіти та виховання кримськотатарського народу, основу якої складають етнопедагогічні ідеї кримських татар.

Аналіз досліджень і публікацій... Етнопедагогіка кримськотатарського народу є частиною загальної педагогічної науки, яка відображає сукупне педагогічне знання народу. Необхідно відзначити, що розвиток освітньої системи та етнопедагогічної думки кримськотатарського народу став можливим лише в період репатріації (з 1988 р.). Саме в цей період з'являються науково-дослідні роботи в галузі етнопедагогіки Е.Заредінової, Л.Кадирової, З.Мустафаєвої, М.Хайруддінова. У цих роботах проблема джерельної основи досліджень з етнопедагогіки кримськотатарського народу порушується в питаннях, які розкривають методологію і методи етнопедагогічних досліджень, а також при вивченні та аналізі літератури з досліджуваних в дисертаціях проблем.